

מפגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

גיליון מיוחד בנושא
ילדים ובני נוער בהשמה חוץ-ביתית בישראל

עורכים-אורחים:
פרופ' ענת זעירא, ד"ר שלהבת עטר-שוורץ ופרופ' רמי בנבנישתי

כרך כ' • גיליון 36
טבת תשע"ג – דצמבר 2012

יוצא לאור על ידי:

אנאר

"אפשר" – עמותה לפיתוח שירותי רווחה וחינוך

בשיתוף עם:

המכללה האקדמית בית ברל
בית הספר לחינוך
החוג לקידום נוער

משרד הרווחה
והשירותים החברתיים
האגף לנוער צעירים ושירותי תקון

ילדים ובני נוער בהשמה חוץ-ביתית בישראל – סוגיות ואתגרים

ענת זעירא, שלהבת עטר-שוורץ ורמי בנבנישתי

מסגרות השמה חוץ-ביתית לילדים שאינם יכולים לגדול בחיק משפחתם הביולוגית הן חלק ממערך השירותים של מערכת הרווחה במדינות מפותחות. הסיבות לצורך בהשמה חוץ-ביתית מגוונות ונעות על רצף, הנע מחסכים סביבתיים שמונעים התפתחות מיטבית של הילדים, דרך הזנחה פיזית והזנחה רגשית ועד למצבי סיכון או סכנה, המאיימים על רווחתם של הילדים ואף על חייהם. מסגרת ההשמה המתאימה נקבעת בדרך כלל בהתאם לנסיבות ההוצאה מן הבית ולמצבם של הילדים. המסגרות המקובלות הן אומנה במשפחה או במשפחת קרובים, הוסטלים ופנימיות מסוגים שונים.

מטרתה של השמה במסגרת חוץ-ביתית היא כפולה – הגנתית וטיפולית.¹ כאשר כשלו כל האפשרויות לטיפול במסגרת הבית והקהילה, ההוצאה מן הבית היא פעולה של הגנה והעברה למרחב בטוח. לאחר שהילדים נמצאים במסגרת מגנה, יש אפשרות לשקם את החלקים שנפגעו, כדי לאפשר להם המשך גדילה והתפתחות תקינים. טיפול כזה מבוסס בחלקו על תאוריית ההתקשרות, שלפיה יצירת קשר עם דמות מיטיבה בעקביות ולאורך זמן תשקם את המערכות שנפגעו טרם ההוצאה מן הבית (יוסף, 2011). המודל המקובל לשיקום מסוג זה הוא במסגרת המדמה משפחה "נורמטיבית". אכן במרבית ארצות המערב, מסגרת ההשמה המקובלת היא של אומנה במשפחה; כלומר מעבירים את הילד מחזקת הוריו הביולוגיים למשפחה אחרת. כך למשל בארצות הברית, 48% מתוך 408,425 ילדים שנשלחו להשמה חוץ-ביתית הושמו במסגרת של משפחה אומנת, ועוד 26% הושמו במסגרת של אומנה במשפחת קרובים (kinship foster family); רק 15% היו במסגרת פנימייה או בתי ילדים (AFCARS, 2010).

כמו כן, הגישה הטיפולית בארצות האלה מונעת מהתפיסה שיש חשיבות ליציבות בחייו של הילד שהוצא מהבית. לכן נעשים מאמצים להשיבו לחיק משפחתו הביולוגית ככל שניתן. כאשר מוצו האפשרויות לעשות כן, פעמים רבות המגמה תהיה למסד את השהות במשפחת האומנה באמצעות אימוץ (Barth & Lloyd, 2010). ואמנם מרבית הילדים המועמדים לאימוץ שוהים קודם לכן במסגרת של משפחה אומנת. בהתאם לכך, מתוך 107,011 ילדים שהיו מועמדים לאימוץ בארצות הברית בשנת 2010, רק 9% שהו במסגרת מוסדית (AFCARS, 2010). מכאן, שבארצות רבות הפנימייה נתפסת כשירות המיועד

1 לסקירה מקיפה על התפתחות גישות ההתערבות בפנימייה, ראו Whittaker & Treischman, 2009.

בעיקר לילדים שאינם מתאימים למסגרות המדמות משפחה, כגון משפחות אומנה, בדרך כלל בשל התנהגותם או מצבם הרגשי (Courtney & Iwaniec, 2009).

המצב בישראל הוא שונה. מסיבות היסטוריות בעיקרן, שמקורן באידאולוגיה של התנועות הציוניות בראשית המאה העשרים, התפתחה והשתרשה בישראל מסורת התומכת בפנימייה כמסגרת החוץ-ביתית העדיפה להתפתחותם של ילדים (קשתי, שלסקי ואריאלי, 2000). אם בראשית דרכן המסגרות היו מיועדות ליתומים (למשל ילדים שאיבדו את הוריהם במלחמה או בשל מחלה), הרי במהלך השנים הפכו המסגרות הללו למערכת שמטרתה מחד גיסא לאפשר שיקום ילדים פגועים וטיפול בהם, ומאידך גיסא – לטפח את הפוטנציאל של ילדים שסביבתם הטבעית אינה מאפשרת זאת, ולסייע במיצוי. מתוך כך התפתחו בישראל שני מסלולים של השמה לפנימייה: האחד נמצא באחריותו ופיקוחו של משרד הרווחה, והפנימיות במסגרתו נחלקות לשלושה סוגים – שיקומיות, טיפוליות ופוסט-אשפוזיות – בהתאם למצבם התפקודי, הרגשי וההתנהגותי של הילדים; במסלול השני, שמתנהל במסגרת הפיקוח של משרד החינוך, נמצאות הפנימיות החינוכיות וכפרי הנוער. יש לציין, שחלק מהמסגרות החינוכיות שייך לזרם חינוך שדוגל בחיי הפנימייה כגורם מקדם התורם להתפתחותם התקינה של בני נוער. שני המסלולים – זה של מערכת הרווחה וזה מערכת החינוך – נבדלים זה מזה במאפייני הילדים החוסים בהם, במטרות הטיפול המוצבות עבור הילדים ובשיטות ההתערבות הנהוגות בהם.

כפי שמעיד שָׁמֶן, מטרתן העיקרית של הפנימיות החינוכיות היא לטפח ולהעשיר את החניכים מבחינה חינוכית, הן ברכישת השכלה פורמלית מיטבית (למשל השלמת תעודת בגרות) והן ברכישת מיומנויות הדרושות לחיים עצמאיים, שבית הוריהם אינו יכול להעניק להם. בעשורים האחרונים, בשל גלי ההגירה הגדולים לישראל, מרבית הילדים בפנימיות החינוכיות הם עולים חדשים או ממשפחות עולים, ובפרט יוצאי אתיופיה וארצות שהשתייכו בעבר לברית המועצות (מאש, 2001). כמו כן, השמות למסגרות אלה נעשות גם על ידי משרד הרווחה ובמימונו. בהקשר זה חשוב לציין שני היבטים של ההשמה למסגרות החינוכיות: האחד – ההשמה לפנימייה החינוכית נעשית מרצון על ידי הילד ומשפחתו; השני – רוב הילדים מגיעים למסגרות אלה בסביבות גיל 14. חלקם אמנם מגיעים למסגרת של הפנימייה החינוכית לאחר שכבר שהו במסגרות אחרות, אך עבור רוב הילדים זו מסגרת ההשמה הראשונה (זעירא ובנבנישתי, 2008). בהתאם, ממצאי מחקרים מעידים על כך שמצבה של קבוצה זו טוב בהרבה מזה של ילדים שהתחנכו במסגרות של פנימיות הרווחה (שמעוני ובנבנישתי, 2011).

ואכן, ילדים מגיעים לפנימיות הרווחה לסוגיהן לאחר שחוו מצבי חיים קשים. בין אם המדובר במצבים קלים יותר, של הזנחה הנובעת מחיים בעוני, או במצבים קשים של קרבנות להתעללות פיזית או להתעללות מינית, הילדים חוו טראומות ונמצא שהם בסיכון או בסכנה, ולכן הושמו במסגרת חוץ-ביתית. חלקם אף הוצאו מן הבית בצו שופט, לעתים באישון לילה ובחיפזון. כל אלה יוצרים מצבים הדורשים התייחסות טיפולית אחרת מזו הנהוגה בפנימיות החינוכיות. התערבות כזו תתמקד קודם כל

בשיקום האמון של הילדים בעולם המבוגרים, ולאחר מכן – בפיתוח, בנייה ויצירה של שגרת חיים נורמטיבית (Whittaker & Treischman, 2009).

מסקירת השירותים החברתיים של משרד הרווחה והשירותים החברתיים לשנת 2010 עולה, שבישראל היו בשנה זו בהשמה חוץ-ביתית (במימון השירות לילד ולנוער והשירות לרווחת הפרט והמשפחה של המשרד) כ-10,300 ילדים עד גיל 18 – 5,813 מתוכם שהו בפנימיות אינטנסיביות (שיקומיות, טיפוליות ופוסט-אשפוזיות), 2,298 חיו במשפחה אומנת ו-587 היו בפנימיות חינוכיות (בן-שמחון וגורבטוב, 2010; גורבטוב ובן-שמחון, 2010). היתר היו עם אמותיהם במקלטים לנשים מוכות או בדירות מעבר, במרכזי חירום או בהוסטלים. התפלגות גיל הילדים שמגיעים להשמה חוץ-ביתית במסגרת שירותי הרווחה מצביעה על כך ששירותי הרווחה, באמצעות הוועדות לתכנון, טיפול והערכה ("ועדות החלטה") והעובדים הסוציאליים לחוק נוער ("פקידי סעד"), עושים כל מאמץ (אם המצב מצדיק זאת לדעתם) להשאיר ילדים צעירים בחיק משפחותיהם. אם יש הכרח להוציא ילד שטרם מלאו לו חמש שנים מן הבית, משתדלים להעבירו למסגרת של אומנה במשפחה או במשפחת קרובים (גורבטוב ובן-שמחון, 2010).

ההחלטות באשר להשמת ילדים במסגרות חוץ-ביתיות הן החלטות מורכבות, ויש להן משמעויות הרות גורל הן לילד והן למשפחתו (דולב, בבנישתי וטימר, 2001). משום כך, מן הראוי לבחון את כלל מערכת ההשמה החוץ-ביתית באופן ביקורתי ומתמשך. חיוני לתאר את מצבם של הילדים במסגרות השונות, לבחון את מאפייני הטיפול וטיבו ולהעריך את המידה שבה מערכת זו משיגה את התוצאות המיטביות עבור הילדים שעליהם לקחה את האחריות ההורית. משום כך, בחרנו להוציא לאור גיליון מיוחד הממוקד בילדים במסגרות השמה חוץ-ביתית. כעורכי הגיליון, הצטרפנו לגלות שלמרות חשיבות הנושא, המספר הרב של ילדים ומשפחות המעורבים במסגרות ההשמה וההשקעה העצומה של כל העוסקים במלאכה, היבול המחקרי בתחום זה דל יחסית. אנו מקווים ומצפים שהגיליון יעודד עוד רבים להמשיך ולהעמיק חקר בסוגיות אלו, החשובות כל כך לילדים ולמשפחותיהם.

גיליון מיוחד זה עוסק בילדים שנמצאים במסגרות ההשמה החוץ-ביתית השונות בישראל או שהיו בהן, משלוש זוויות: האחת בוחנת את מצבם של ילדים ושל משפחותיהם בעת השהות במסגרת; השנייה מביאה את נקודת מבטם של בוגרי המסגרות לאחר שיצאו לחיים עצמאיים; השלישית מתייחסת לאנשי המקצוע המעורבים בהשמה והפועלים במסגרות השונות.

ילדים ומשפחות בעת השהות בפנימייה

במשרד הרווחה נהוגה זה כעשור מערכת לאיסוף נתונים שמטרתה לסייע בפקוח על הפנימיות, המכונה "שיטת הרף" (RAF – Regulation, Assessment, and Follow-up) (Zemach-Marom, Fleishman & Hauslich, 2002). שני מאמרים מתייחסים לנתונים מתוך המערכת הזו: הראשון נכתב על ידי צמח-מרום, הלבן-אילת וסבו-לאל ממכון

ברוקדייל, המרכז את איסוף הנתונים של הרף, עיבודם והצגתם. המאמר עוסק בתיאור המגמות באכלוס הפנימיות של השירות לילד ולנוער במשרד הרווחה בעשר השנים האחרונות משני היבטים: שינויים במספר הילדים במסגרות ושינויים במאפייני הילדים בפנימיות השיקומיות, הטיפוליות והפוסט-אשפוזיות. שינויים אלו נבחנים בהתייחס לתהליך שהחל בשנת 2004, של הפעלת מדיניות "עם הפנים לקהילה", מדיניות שהדגישה מתן פתרונות לילדים בסיכון במסגרת הקהילה, ואפשרה למחלקות לעשות שימוש גמיש בתקציבים שהיו מיועדים בעבר למכסות חוץ-ביתיות, ולפתח מענים בקהילה; כמו כן, המדיניות הגבילה את האפשרות של ילדים ברמות סיכון נמוכות לשהות ארוכה מעבר לארבע שנים במסגרות חוץ-ביתיות. נראה שבעקבות מדיניות זו חלה ירידה במספר ההשמות בפנימיות החינוכיות והשיקומיות. המחלקות בחרו שלא להוציא מביתם ילדים ברמת סיכון נמוכה, והתאפשר להן לתת לילדים אלה מענים אחרים בקהילה. עם זאת, ירידה זו נבלמה משנת 2007, והמחברות מציעות הסברים אפשריים לתופעה.

מחקרם של שפלה-בסרמן ובנבנישתי מדגים את הפוטנציאל הרב של נתוני הרף המצטברים עם השנים, לקידום הבנתנו על מצבם של ילדים בפנימיות הרווחה. המחקר בחן באמצעות ניתוח משני של הנתונים שנאספו בשיטת הרף את גורמי הרקע האישיים והמשפחתיים הקשורים להפרעת קשב וריכוז והיפראקטיביות (ADHD) בקרב ילדים ובני נוער השהים בפנימיות משרד הרווחה, ואת הקשר בין הפרעה זו לבין מצבם הרגשי והתנהגותם של הילדים. ממצאי המחקר מצביעים על כך ששיעור ניכר של ילדים עם אבחנה של ADHD סובלים מבעיות רגשיות, חברתיות והתנהגותיות רבות יותר מאשר ילדים ללא ADHD. הכותבים מדגישים את חשיבותה של התייחסות חינוכית-טיפולית לילדים המאובחנים כלוקים ב-ADHD, ומציעים דרכים שונות להרחבת הטיפול בהם.

על אף היותה של הפנימייה מסגרת טיפולית ומשקמת, למרבה הצער, היא טומנת בחובה גם סכנות לרווחתם ושלומם של החניכים. חלקן נובע מחוסר האפשרות לפקח על הילדים בכל עת, וחלקן – מחוסר הכשרה מספיקה של אנשי הצוות ומהקשיים שיש להם בהתמודדות עם מצבים מאתגרים. מצד אחד, הקשר שמתפתח בין החניך לבין אנשי הצוות בפנימייה הוא לעתים תחליף לקשר עם הורים, וקשר טוב עשוי לפצות על החסך המוקדם ולאפשר לחניך חוויה מתקנת; מצד שני, השהות בפנימייה חושפת את הילדים לסכנה של אלימות והתעללות, הן מצד החניכים האחרים והן מצד אנשי הצוות. מכאן, שלפיקוח על הנעשה בין כותלי הפנימייה חשיבות ראשונה במעלה. יותר מכך, ככל שאנשי הצוות (מדריכים, אם בית וגם אנשי המקצועות הטיפוליים) יהיו מודעים יותר ומוכשרים יותר להתמודד עם הקשיים שהילדים מביאים אתם לפנימייה, הם ישכילו לטפל בהם טוב יותר.

מאמרן של פינצ'ובר ועטר-שוורץ עוסק בסוגיות אלה. במחקר שערכו בקרב מדגם רחב היקף של חניכים בפנימיות שיקומיות וטיפוליות, נבחן הקשר שבין המאפיינים האישיים של החניך, של מידת הקרבנות שלו לאלומות ושל הערכתו את האקלים החברתי של המוסד לבין תפקודו ההתנהגותי והרגשי. בחינה זו הייתה מבוססת על

התאוריה האקולוגית ועל היבטים מתאוריית ההתקשרות. החוקרות בחנו גם את הקשרים החדשים הנוצרים במסגרת ההשמה החוץ-ביתית בין החניך למטפלו ובין החניך לקבוצת השווים, ובדקו את תרומתם לתפקוד החניך. ממצאי המחקר מפנים זרקור להיבטים של סביבת החניך – האקלים בפנימייה והיחסים עם קבוצת השווים ואנשי הצוות – כגורמים משמעותיים התורמים לתפקודו ולרווחתו.

להחלטה להעביר ילד מחזקת הוריו למסגרת חוץ-ביתית, גם אם היא נעשית בהסכמת ההורים וללא מעורבות בית המשפט, מתלווים תמיד לבטים קשים. הם נובעים מהקושי לאמוד את מידת הסיכון שעלול להיווצר אם הילד יישאר בחזקת הוריו, לעומת הנזק שעלול להיגרם בשל ההשמה (דודזון-ערד, 2010). אחת הדרכים שבאמצעותן ניתן להגיע להחלטה המיטבית עבור הילד ומשפחתו היא באמצעות שיתופם בתהליך קבלת ההחלטה. הוועדות לתכנון, טיפול והערכה, אשר פועלות במסגרת המחלקות לשירותים חברתיים, מאפשרות להורים להשתתף בתהליך, וככל שהדבר ניתן – גם לילדים (תע"ס, 1995). לשיתוף זה חשיבות רבה הן בטווח הקצר – בכל הנוגע להצלחתה של ההשמה, והן בטווח הארוך – בכל הנוגע לתוצאותיה.

מחקרן של שולמן ובוסתן מאיר את סוגיית השותפות מזווית לא מוכרת, של הורים לילדים עם אוטיזם. מחקרן בחן את תפיסות ההורים באשר לשלב שבו לדעתם הם יהיו מוכנים להוצאת ילדם מן הבית. במקרה זה, ההשמה החוץ-ביתית היא בדרך כלל כורח המציאות, בשל רמת התפקוד הנמוכה הצפויה לילדים, באופן שלא יאפשר להם חיים עצמאיים או חיים לצמיתות בבית הוריהם. ממצאי המחקר מדגישים את חשיבות התמיכה שיש לתת למשפחה בעת קבלת ההחלטה על הוצאה של ילד מהבית, כך שתהליך המעבר למסגרת החוץ-ביתית ייעשה בעיתוי המתאים לילד ולמשפחתו.

אנשי הצוות במסגרות חוץ-ביתיות

הסביבה הטיפולית (therapeutic milieu) במסגרת החוץ-ביתית מתאפשרת בזכות עבודתם המסורה של אנשי צוות במקצועות הטיפוליים (למשל עובדים סוציאליים ופסיכולוגים) והמקצועות החינוכיים (למשל מדריכים ואם בית). אלה מלווים את החניכים בכל שעות היממה ויוצרים סביבה המאפשרת טיפול ושיקום, אך גם חינוך והעשרה. בארצות רבות יש מסורת של התערבות חינוכית-סוציאלית (social pedagogue), שעיקרה שילוב בין טיפול לבין חינוך. אף שלמסורת זו שורשים עמוקים גם בחינוך הפנימייתי בישראל, אין עדיין תכניות הכשרה פורמליות המכירות במומחיות זו (אהרוני, 2011). כמו כן, לעתים נראה כי אנשי צוות חשים שהתמיכה שהם מקבלים מהמערכת, היקף ורמת ההדרכה והמשאבים העומדים לרשותם אינם מאפשרים להם לתפקד בעבודתם בהתאם לאמונתם וכפי שהיו רוצים (ראו למשל עטר-שוורץ, 2010). העבודה עם ילדים שיש להם קשיים תפקודיים רגשיים והתנהגותיים מציבה בפני הצוות הרב-מקצועי אתגרים לא פשוטים.

דביר ובן דוד מדווחות במאמרן על מחקר שבחן את הקשרים בין תחושת הלחץ בעבודה ותמיכת העמיתים לבין תחושת השחיקה, בקרב מדגם גדול של עובדים ב-18 פנימיות שיקומיות, טיפוליות ופוסט-אשפוזיות. ממצאי המחקר תומכים בהשערה שתמיכת עמיתים היא גורם שמסייע לצוות הפנימייה להתמודד עם תחושת השחיקה המאפיינת סביבת עבודה רווית לחץ ומתחים כזו הקיימת בפנימיות האינטנסיביות. חרף ממצאיהן המעודדים של דביר ובן דוד, השחיקה שחווים אנשי הצוות בפנימייה, והמדריכים בראשם, מהווה גורם מטריד במודל שמנסה לייצר יציבות בחיי ילדים.

מאמרו של גרופר מתייחס לאתגר הכרוך בהתמקצעות המדריכים בפנימיות. המאמר נפתח בסקירה של תפקיד המדריך בפנימייה האינטנסיבית ובפנימייה החינוכית מפרספקטיבה היסטורית ומן ההיבט הבין-לאומי. לאחר מכן מוצגות המדיניות של משרד הרווחה ומשרד החינוך בנוגע להכשרה הדרושה לאנשי הצוות החינוכי בפנימיות השונות והסוגיות הנגזרות מכך. המאמר מדגיש את הצורך בחשיבה מחודשת על נושא קידום כוח האדם החינוכי בפנימיות, תוך שימת דגש על שינוי בתנאי העסקתם, קליטה של אנשי צוות מוכשרים ותגמולם ודגש על התמקצעות.

בוגרי מסגרות חוץ-ביתיות

עם הגיע החניכים לגיל 18, מסתיימת פורמלית שהותם בפנימייה, והם נדרשים לעבור מן המסגרת המוסדית המגוננת לחיים עצמאיים. שני מאמרים בוחנים את חוויית השהות בפנימייה מזווית הראייה של בוגריה. מאמרה של סולימני-אעידן נותן במה לחווייתיהם הסובייקטיביות – החיוביות והשליליות – של מדגם גדול של צעירים מפנימיות חינוכיות ופנימיות רווחה, שנה לאחר שסיימו את השהות במסגרת. ממצאי המחקר מצביעים על תקופה רווית אתגרים, הקשורים הן לפרידה מהמסגרת המגוננת של הפנימייה והן להסתגלות לחיים עצמאיים. המחברת מדגישה את חשיבותה של תמיכה חברתית בתקופה זו, מצד המשפחה ומצד קבוצת השווים כאחד.

מייק מתארת במאמרה את החוויה האישית-סובייקטיבית של ארבעה בוגרי פנימייה טיפולית, באמצעות הגישה הנרטיבית. ניתוח סיפורי החיים שלהם מצביע על המקום החשוב שהפנימייה תפסה בחייהם. עוד עולה, שמערכות היחסים שקיימו הצעירים עם צוות הפנימייה והחניכים האחרים הם גורמים משמעותיים בסיפור חייהם כמה שנים אחרי שיצאו לחיים עצמאיים.

המטרה של מסגרות ההשמה החוץ-ביתיות היא לקדם את הילדים בכל תחומי החיים, כך שעם יציאתם לחיים עצמאיים, הם יוכלו להשתלב בחברה האזרחית. אחד מהאמצעים לכך הוא קידום ההישגים הלימודיים של הילדים בעת שהותם במסגרות ההשמה. ככל שהשכלתו הפורמלית של ילד שסיים שהות בפנימייה מלאה יותר, סיכויו להשתלב בשוק העבודה ולהתקדם בחיים טובים יותר. חותם את הגיליון מחקרם של בנבנישתי ושמעוני, המתאר את מצבם בתחום ההשכלה של צעירים בישראל שהיו בטיפול מערכת הרווחה, הן בקהילה והן במסגרות של השמה חוץ-ביתית, וכן של

חניכים בפנימיות חינוכיות. מחקר ייחודי זה מבוסס על ניתוח משני של כמה בסיסי נתונים המתייחסים לכלל הילדים באוכלוסייה שנולדו בשנת 1989, ואשר אוחדו בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לצורך המחקר. ממצאי המחקר מצביעים בעקביות על מצבם הקשה של ילדי פנימיות הרווחה, הן מבחינת תפקודם במערכת החינוך (למשל כפי שמשתקף מבחינות המיצ"ב) והן מבחינת הישגיהם (למשל כפי שמשתקף מבחינות הברגרות). לממצאי מחקרם חשיבות מיוחדת בשל תרומתם ליצירת תשתית של מידע אמפירי אשר לפיה ניתן לעצב מדיניות שתקדם את מצבם בכלל, ובתחום ההשכלה בפרט, של ילדים בהשמה חוץ-ביתית.

בחלקו האחרון של גיליון זה מציגה לב שדה את עמדת מנהלת שירות ילד ונוער במשרד הרווחה והשירותים החברתיים בנושא השמה חוץ-ביתית של ילדים ובני נוער. היא סוקרת את מערך ההשמה החוץ-ביתית, מדגימה את השימוש שהמשרד עושה בנתונים הנאספים בשיטת הרף, ומציגה את האתגרים שעמם המשרד מתמודד בתחום זה.

שלוש סקירות ספרים חותמות גיליון זה: ד"ר ריקי פינצי-דותן סוקרת את הספר "הערכת יכולות הוריות", מאת ד"ר אביגיל גולומב, ד"ר גבריאל וייל ורות סיטון, ד"ר ישראל צבי גילת סוקר את ספרה של מילי מאסס, "בשם טובת הילד – אובדן וסבל בהליכי האימוץ", והספר "עבודה חינוכית סוציאלית בישראל", בעריכתו של ד"ר חזקיה אהרוני, נסקר על ידי ד"ר איתן ישראלי.

לסיכום, נראה כי הסוגיות העולות בגיליון זה מדגישות את המורכבות ואת האתגרים ביצירת מסגרת השמה חוץ-ביתית חיובית ומקדמת הן לילדים המוצאים מביתם, הן להוריהם והן לצוות המטפל. המסגרות מיועדות לקידום רווחתם של ילדים ובני נוער ולמילוי צורכיהם, והן משמשות מקום להתמודדות עם צרכים ומצבים שונים בחייהם. על כן חשוב לעשות מאמץ לזהות את המאפיינים המקדמים את רווחתם של הילדים במסגרות אלה ולערוך ניטור תקופתי על מצבם. סוגיות אלה נוגעות לשהותם במסגרת החוץ-ביתית, אך הן ממשיכות ועולות גם בצאתם של הילדים, אשר עד לנקודת היציאה מהמסגרת היו באחריותה של המדינה, לחיים עצמאיים. התמונה הנחשפת בגיליון הנוכחי נגעה בחלק מהסוגיות הללו, והיא פותחת פתח למחקרים נוספים בתחום. אלה יצטרכו לבחון את הדרכים להחליט, באילו מצבים השמה חוץ-ביתית היא הפתרון המתאים לילד ומשפחתו, כיצד ניתן ליצור סביבה מטפחת ומקדמת עבור ילדים ובני נוער שהוצאו מבית הוריהם, וכיצד ניתן לסייע לחזרתם לחיק משפחתם ולמעבר שלהם לחיים עצמאיים בקהילה.

מקורות

אהרוני, ח' (2011). תולדות העבודה החינוכית-סוציאלית בישראל. בתוך הנ"ל (עורך), **עבודה חינוכית סוציאלית בישראל** (עמ' 70–109). ירושלים: אפטר.

- בן שמחון, מ' וגורבטוב, ר' (2010). ילדים בגיל 12–17. בתוך ק' צבע (עורך), **סקירת השירותים החברתיים** (עמ' 115–152). ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- גורבטוב, ר' ובן שמחון, מ' (2010). ילדים בגילאי 0–11. בתוך ק' צבע (עורך), **סקירת השירותים החברתיים** (עמ' 153–172). ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- דודזון-ערד, ב' (2010). איכות החיים של ילדים בסיכון שהוחלט להשאירם בבית בהשוואה לילדים שהוחלט להוציאם מהבית. **חברה ורווחה, ל**, 397–421.
- דולב, ט', בנבנישתי, ר' וטימר, א' (2001). **מחקר ועדות החלטה בישראל: ארגון, דרכי עבודתן ותוצאותיהן**. ירושלים: ג'וינט-מכון ברוקדייל.
- זעירא, ע' ובנבנישתי, ר' (2008). בוגרים של פנימיות חינוכיות בישראל: תמונת מצב. **מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית, 28**, 95–123.
- יוסף, ח' (2011). עבודה חינוכית-סוציאלית בפנימיות. בתוך א' אהרוני (עורך), **עבודה חינוכית-סוציאלית בישראל** (עמ' 213–234). ירושלים: אפשר.
- מאש, ג' (2001). **מאפיינים של חניכים הלומדים בפנימיות המינהל לחינוך התיישבותי ועליית הנוער בתשס"א**. דוח מחקר. תל אביב: המינהל לחינוך התיישבותי.
- עטר-שוורץ, ש' (2010). **תפקודם הרגשי-התנהגותי של חניכים בפנימיות שיקומיות וטיפוליות: תרומתם של מאפיינים אישיים, מאפיינים מוסדיים ומאפייני אקלים חברתי**. דו"ח סיכום המוגש למשרד הרווחה. ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים.
- קשתי, י' שלסקי, ש' ואריאלי, מ' (2000). **קהילות של נוער: עיונים בחינוך הפנימייתי בישראל**. תל אביב: רמות.
- שמעוני, ע' ובנבנישתי, ר' (2011). **ילדים נפגעי התעללות והזנחה ובמצבי סיכון ומצוקה השוהים במסגרות חוץ ביתיות והמטופלים בקהילה: רקע, מצב ותוצאות**. ירושלים: מכון חרוב.
- תע"ס (תקנון עבודה סוציאלית) (30 נובמבר, 1995). **הוראה 8.9: ועדת החלטה**. נדלה 20 באוגוסט 2012 מתוך http://www.molsa.gov.il/CommunityInfo/Regulations/SocialRegulations/Documents/pdf/נוער/9_8.pdf
- AFCARS (2010). Retrieved 20 August 2012 from http://www.acf.hhs.gov/programs/cb/stats_research/afcars/tar/report18.pdf
- Barth, R. P., & Lloyd, C. (2010). Five-year developmental outcomes for young children remaining in foster care, returned home or adopted. In E. Fernandez & R. P. Barth (Eds.), *How does foster care work? International evidence on outcomes* (pp. 47–63). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Courtney, M. E., & Iwaniec, D. (2009). *Residential care of children: Comparative perspectives*. New York: Oxford University Press.
- Zemach-Marom, T., Fleishman, R., & Hauslich, Z. (2002). Improving quality of care in residential settings in Israel through the RAF method. In P. M. Bergh, E. J. Knorth, F. Verheij & D. C. Lane (Eds.), *Changing care: Enhancing professional quality and client involvement in child and youth care services* (pp. 30–41). Amsterdam: SWP Publishers.
- Whittaker, J. K., & Treischman, A. (2009). *Children away from home: A sourcebook of residential treatment*. New Brunswick, NJ: Transactions Publishers.